

ESSAY - Dirk Strijker

HET PLATTELAND VAN DE TOEKOMST

Dirk Strijker zwaaide in 2019 af als Hoogleraar Plattelandsgeografie aan de Rijksuniversiteit Groningen. In deze twee pagina's maakt Dirk een ronde over de velden en blikkt vooruit op wat 'het platteland' te wachten staat.

Het platteland verandert in hoog tempo. Sterker nog, het is al decennia aan het veranderen. Niet voor niets dat ik in 2006 mijn inaugurele rede als titel meegaf: 'Het platteland verandert sneller dan de stad'. Na grote veranderingen in sociaal, cultureel en consumptief opzicht, en qua arbeidsmarkt, staan er nu opnieuw grote veranderingen in de landbouw voor de deur.

Het autonome, gesloten, naar binnen gekeerde dorp bestaat al heel lang niet meer in Nederland. Zelfs het meest perifere platteland is onderdeel van het verstedelijkte systeem. Op het hedendaagse platteland werken inwoners overwegend elders; ze zijn pendelaar of werken vanuit huis, maar via internet eigenlijk toch elders. Ze werken meestal in andere sectoren dan de landbouw, en zelfs als je alleen de werkgelegenheid ter plaatse bekijkt, dan nog is de landbouw vaak niet de grootste werkgever. De boodschappen komen uit de supermarkt in de hoofdplaats of worden met busjes bezorgd na bestelling via internet, en de producten komen uit de hele wereld. De boeren produceren voor een wereldmarkt, en hun veevoer, machines en de meeste andere inputs komen vaak ook van ver.

De drijvende krachten achter de bovengenoemde veranderingen zijn mobiliteit, kennis en welvaart. Mobiliteit in de vorm van openbaar vervoer, auto en internet maken het mogelijk het dorp (eventueel virtueel) te verlaten om elders iets mooiers te vinden (een baan, scholing, producten, cultuur). Onze toegenomen kennis

zorgt ervoor dat we kritisch zijn geworden over wat we willen kopen en waarvan we willen genieten. En onze welvaart zorgt er via de schaal van Maslov tenslotte voor dat onze consumptie meer en meer bij onze lifestyle moet passen, en dat veel mensen zich dat ook kunnen permitteren. Die keuzevrijheid geldt natuurlijk niet voor iedereen op het platteland. Mensen met een lagere opleiding en een laag inkomen zijn minder mobiel en zijn meer met overleven dan met lifestyle bezig.

Meerdere gemeenschappen

Toch is er nog heel wat plaatsverbondenheid overgebleven. Onderzoek van Gieling en het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) liet zien dat nog veel plattelanders zich met hun dorp verbonden voelen en er als vrijwilliger bij betrokken zijn. Tegelijk stelde Gieling vast dat maar één op zeven dorpsbewoners zich in alle opzichten vooral verbonden voelt met het dorp. Daarnaast is een kwart te beschouwen als rustzoeker, die vooral de rustige omgeving belangrijk vindt, een tweede kwart als mensen die de dorps sfeer en mooie omgeving belangrijk vinden – mensen op zoek naar de rurale idylle – en 10% is vooral sociaal betrokken. Dat vertaalt zich ook naar hun inzet voor het dorp. Er ontstaan 'bubbels' van gelijkgestemden, betrokken op groen en milieu, op cultuur, of juist op het sociale aspect van hun woonomgeving. Die bubbels hebben hun eigen codes en dynamiek, en bestaan in toenemende

mate naast elkaar, zonder veel uitwisseling: ze zijn meer *bonding* dan *bridging*. Vooral voor kleine dorpen is dat een gevaar omdat de capaciteit van het dorp versnipperd kan raken. Te verwachten is dat deze selectieve betrokkenheid scherper wordt bij verdere individualisering.

Wonen

Er is al lang, en ook internationaal, een beweging gaande in de richting van de stad. Er wonen nog steeds veel mensen op het Nederlandse platteland – afhankelijk van de definitie 2,5 of zelfs wel 7 miljoen – maar toch wonen steeds meer mensen in stedelijk gebied. De huidige woningschaarste en thuiswerken zorgen momenteel (opnieuw) voor meer belangstelling voor wonen op het platteland, maar dat zal de lange-termijntrend van verstedelijking waarschijnlijk niet doorbreken. Na Covid-19 kunnen we wellicht een economische neergang verwachten, en in tijden van economische crisis zochten in het verleden mensen de stad weer op. Wonen op het platteland is trouwens ongelijk verdeeld; vanuit het SCP hebben collega's Steenbekkers, Vermeij en Van Houwelingen laten zien dat vooral goed bereikbare dorpen dicht bij de stad in trek zijn en floreren. Binnen het meer perifere platteland is er een trek naar grotere dorpen met meer voorzieningen, stelt Hans Elshof. Er zijn aanwijzingen dat het vele thuiswerken ook verder weg gelegen gebieden extra inwoners op gaat leveren, maar substantieel is dat waarschijnlijk niet.

Landbouw

Voor de toekomst van het platteland zijn de ontwikkelingen in de landbouw waarschijnlijk interessanter dan de hiervoor aangeduide trends. Vanaf het eind van de Tweede Wereldoorlog is de landbouw in Nederland steeds grootschaliger en intensiever geworden. Allerlei technieken, van kunstmest en bestrijdingsmiddelen tot waterbeheersing, meer productieve rassen, en moderne machines en apparaten, hebben daarvoor gezorgd. Dat heeft de sector geen windeieren gelegd. Ook al zijn er vaak andere berichten, er worden op de moderne bedrijven gemiddeld goede inkomens verdiend. De eigen-vermogenspositie van de meeste bedrijven is hoog, ook al hebben ze tegelijkertijd ook grote bedragen aan leningen. Hand in hand met de ontwikkeling van de landbouw is de agro-industrie sterk gegroeid; veel verwerkende bedrijven zijn grote internationale spelers geworden. Voorbeelden daarvan zijn FrieslandCampina, ForFarmers, AVEBE, VION, HZPC en kassenbouwers en handelsbedrijven in de tuinbouw. Het agrocomplex is momenteel goed voor meer dan 7% van de nationale economie, meer dan in elk ander westers land. De verwerkende bedrijven zijn meestal sterk op export gericht en zijn niet alleen afhankelijk van binnenlandse aanvoer van producten. Nederland is de op een na grootste agrarische exporteur ter wereld, maar ook een grote importeur. Die toeleveranciers en verwerkers zijn doorgaans gevestigd in stedelijk gebied, niet op het platteland en zeker niet in kleine dorpen.

Kruispunt

De agrarische ontwikkeling heeft Nederland niet alleen een modern, innovatief en internationaal sterk agro-complex opgeleverd, het is ook een aanslag geweest op de landschappelijke en ecologische kwaliteiten van het Nederlandse platteland. Al een halve eeuw geleden leidde dat tot veel weerstand tegen ruilverkaveling. Later zijn daar bezwaren tegen allerlei andere externe effecten bijgekomen: mest, fosfaat, nitraat, gezondheidsrisico's, CO₂-uitstoot, bestrijdingsmiddelen, dierenwelzijn. En ook al is de vervuiling per eenheid eindproduct internationaal gezien heel laag, de vervuiling per eenheid oppervlakte is een stuk hoger. Daarom is er grote druk vanuit de samenleving om het roer van de landbouw om te gooien.

Over hoe dat moet bestaat echter geen duidelijkheid. Dat de meeste graslanden niet meer bloemrijk zijn heeft te maken met drainage, maar vooral ook met de gebruikte grasvariëteiten en

de kennis en kunde en de machines van de moderne boer. Aan bestrijdingsmiddelen ligt het niet, er wordt maar weinig gespoten in grasland. De kennis en kunde kunnen in de toekomst nog veel meer negatieve effecten hebben. Met drones – al volop in gebruik – en minirobots blijft er op een milieuvriendelijke manier geen onkruidje over, ook niet in de akker- en tuinbouw.

Om dergelijke ontwikkelingen te keren of te begeleiden is de overheid de eerst aangewezen. Met veel regels en veel financiële compensatie is vast wel een minder intensieve landbouw met wat meer ecologische en landschappelijke kwaliteit te bereiken, maar het is zeer de vraag of zulke sterke sturing draagvlak heeft, of er zoveel middelen beschikbaar gemaakt worden en of het sowieso uitvoerbaar is. Concentreren van onze landbouw in een beperkt aantal productieve gebieden, zoals sommigen voorstellen, lost ook niet alles op: ook in die gebieden wordt gewoond en gerecreëerd. Met 'kopen bij de boer' en 'streekproducten' redden we het evenmin, niet in de export en ook niet groot uitgerold in eigen land. Grote groepen consumenten zijn niet bereid veel tijd en energie in hun maaltijden te steken.

En dan de vraag waarvoor iedereen wegduikt. Zijn we bereid het grote en sterke agro-complex en de bijdrage ervan aan de nationale economie voor een belangrijk deel in te leveren? Als we de veenweidegebieden vanwege CO₂-uitstoot aan de landbouw onttrekken en op de rest van het land naar een productieniveau gaan dat nu in de biologische landbouw gebruikelijk is, dan zijn we ongeveer zelfvoorzienend. Zonder een aanzienlijke basisaanvoer van landbouwproducten uit eigen land is er echter voor de agro-industrie in haar huidige vorm geen plaats meer in Nederland. En bij die agro-industrie reken ik nu even ook kennisinstellingen gespecialiseerd in landbouwthemas zoals de Wageningse universiteit.

Vooreerst is het politieke antwoord van het Ministerie van Landbouw, Natuur, en Voedselkwaliteit 'kringlooplandbouw'. Als die kringloop 1 bedrijf is, of een straal heeft van bijvoorbeeld 20 kilometer, dan is er geen export meer, wel import. Als de straal 500 of 800 kilometer is – een dag rijden met een vrachtwagen – dan blijft ons huidige landbouwmodel zo ongeveer in stand. Het leeuwendeel van onze agrarische export zit nu al binnen die cirkel. Wel zou veevoerimport uit Zuid-Amerika en export naar China dan wegvallen, maar dat tast het wezen van het huidige agro-complex niet aan. Alleen, het brengt evenmin een mooie biodiversiteit of een gevarieerd landschap terug.

Voor de werkgelegenheid en de economie van het platteland zullen de effecten van de lastige keuzes wel meevallen, zoals al opgemerkt, zo groot is het aandeel van de landbouw daar niet. Maar voor de kwaliteit van landschap en ecologie zijn de komende keuzes cruciaal. Vergeleken daarmee zijn de te verwachten veranderingen op sociaal en cultureel terrein, en bij werkgelegenheid en wonen, eigenlijk tamelijk overzichtelijk.

Literatuurselectie

CBS (2021) Dossier verstedelijking. <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-verstedelijking>. Bezocht op 17-06-2021.

Elshof, H. (2017) Local population decline in rural North-Netherlands. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

Gieling, J. (2018) A place for life or a place to live. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.

Ministerie LNV (2018) Landbouw, natuur en voedsel: waardevol en verbonden. Den Haag: Ministerie LNV.

Steenbekkers, A., Vermeij, L. & van Houwelingen, P. (2017) Dorpsleven tussen stad en land. Den Haag: SCP.

Dirk Strijker (d.strijker@rug.nl) was van 2005 tot zijn emeritaat in 2019 Hoogleraar Plattelandsontwikkeling aan de Rijksuniversiteit Groningen en schreef columns voor onder andere De Boerderij.